

O‘RIK PAYVANDTAGLARINING O‘SISH VA RIVOJLANISH FAZALARI

Saporbayev Ko‘palboy Oybek o‘g‘li

tayanch doktorant

ORCID: 0009-0005-8310-0078

Zuftarov Erkin Aybekovich

Ilmiy kotib, q.x.f.f.d., katta ilmiy xodim

ORCID: 0000-0002-4755-5041

Akademik M.Mirzayev nomidagi bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilikilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati sharoitida o‘rik payvandtaglarining asosiy fenologik fazalari, barglarni hosil bo‘lishi va davomiyligi, shuningdek shoxlarning o‘sishini o‘rganish natijalari haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘rik, payvandtaglar (Mirobolan 29, Mirobolan 29 C, Best, Drujba va yovvoyi o‘rik urug‘ payvandtagi), barg, shoxlar, fenologik kuzatuvlar, vegetatsiya davri.

Аннотация. В статье рассматриваются основные фенологические фазы развития сеянцев абрикоса, включая начало и конец вегетационного периода, формирование и продолжительность листопада, а также рост ветвей.

Ключевые слова: Фенологические наблюдения, рост ветвей, мироболан 29, мироболан 29 с, дикий абрикос, бест и дружба.

Abstract. This article studies the main phenological phases of apricot seedlings, including the beginning and end of the growing season, leaf formation and duration, and branch growth.

Keywords: Phenological observations, branch growth, myrobalan 29, myrobalan 29 c, wild apricot, best and drujba.

Kirish. O‘rik yurtimizning barcha hududlarida meva turlari ichida eng qimmatli turlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda meva daraxtlari orasida tarqalishi jihatidan birinchi o‘rinda turadi. O‘rik daraxtining o‘ziga xos xususiyati, boshqa mevali o‘simliklarga qaraganda, nisbatan arealining kattaligi, turli tuproq-iqlim sharoitlarida yuqori hosili berishi, uzoq yashashi, turli xildagi payvandtaglarining mavjudligi hisobiga bog‘larni zichroq joylashtirish mumkin [3, 4].

O‘rik ko‘chatlarini yil davomida rivojlanish fazalarida, ya‘ni kurtaklarni bo‘rtish, barglarni ochilishi novdalarni o‘sishi novdalarni shakllanishi va barglarni to‘kilishi kabi davrlarni ketma-ketligi biologik jihatdan muhim ahamiyatga ega [7].

Ushbu tadqiqot doirasida Xorazm viloyati sharoitida o‘rik ko‘chatlarini asosiy fenologik fazalari, jumladan, vegetatsiya davrining boshlanish va yakunlanish muddati, barglarni hosil bo‘lishi, va davomiyligi, shuningdek, shoxlarni o‘sishini o‘rganildi [2].

Materiallar va uslublar. Dala tajribalarini o‘tkazishda, xususan, O‘rik payvandtaglarining fenologik fazalarining o‘tishi “Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодных культур” (Орел, 1999) uslubi bo‘yicha, o‘rik payvandtaglarining barg va shoxlarining shakllanishi V.L. Vitkovskiyning “Изучение динамики роста побегов, формирования почек и цветков у плодовых растений” (1979) uslubidan

foydalanililib o‘rganildi [8].

Natijalar va munozara. Tadqiqotda “Yovvoyi o‘rik” payvandtagi standart sifatida tanlab olindi. Payvandtaglar fenofazalarga kirish sanalari bo‘yicha Yovvoyi o‘rik payvandtagiga nisbatan taqqoslab baholandi. Fenologik fazalarning boshlanishida navlar o‘rtasida sezilarli tafovut kuzatildi. Jumladan, Mirobolan 29, mirobolan 29 c payvandtagi barcha fazalarga eng erta kirgan bo‘lib, kurtaklarni bo‘rtishi 9-aprelda boshlangan. Aksincha, best va drujba payvandtaglari fenofazalarga kechroq kirib, vegetatsiya davrining kech boshlanishi bilan ajralib turdi (1-jadval).

Bu ko‘rsatkichlar ko‘chatchilikda muhim ahamiyatga ega, chunki vegetatsiya davrining boshlanishi, payvandtaglarni rivojlanishini va tashqi faqirlarga bo‘lgan talabini ko‘rsatadi, undan tashqari payvandtaglarning agroekologik moslashuvini belgilaydi.

Kuzatuvlar asosida o‘rganilgan tuproq sharoiti o‘rik ko‘chatlarini ildizining shakllanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. O‘simliklarning yer ustki qismi ham ildizning hajmiga muvofiq shakllanadi. Ko‘chat o‘tqazish oldidan yerni ekishga tayyorlash hamda tuproq tarkibidagi namligini aniqlash juda zarur. Tuproq tarkibidagi namlikni Besedin P.N. metodi bilan aniqlandi (2-jadval).

Bu usul yordamida ko‘chatlarning o‘sishi rivojlanish, ya‘ni kurtaklarning bo‘rtishi, barglar chiqishi va suvga bo‘lgan talabini aniqlash uchun zarur bo‘lgan xuddi shunday ta‘sir ko‘rsatadi.

1-jadval.

O‘rik payvandtaglarida fenologik fazalarining o‘tish muddatlari (2025-y)

Payvandtaglar	Kelib chiqishi	Kurtaklarning bo‘rtishi (kun/oy)	Kurtaklarning yozilishi (kun/oy)
Yovvoyi o‘rik (standart)	O‘zbekiston	11.04.2025	19.04.2025
Mirobolan 29 c	Kaliforniya	09.04.2025	16.04.2025
Mirobolan 29	Kaliforniya	09.04.2025	16.04.2025
Drujba	O‘zbekiston	12.04.2025	19.04.2025
Best	O‘zbekiston	11.04.2025	18.04.2025

Besedin P.N. metodi bilan tuproq tarkibidagi namligi (% hisobda)

T/r	Namunalar	Namuna chuqurligi	Byuks nomeri	Nam tuproq massasi	Quruq tuproq massasi	Qayta tekshirish massasi	Tuproqdagi namlik miqdori
1	1-namuna	0-30	12	125,5	112,4	112,4	13,1
2		30-34;	29	96,7	86,7	86,7	10
3		34;-90	11	117,2	104,7	104,7	12,5
4	2-namuna	0-30	33	119,7	107,2	107,2	12,5
5		30-34;	15	125,2	112,7	112,7	12,5
6		34;-90	5	128,2	115,7	115,7	12,5
7	3-namuna	0-30	1	128,2	115,4	115,4	13,4
8		30-34;	87	102,5	89,8	89,8	89,8
9		34;-90	34	127,7	113,7	113,7	14

Tajribada shu ma'lum bo'ldiki, kurtaklarning bo'rtta boshlashi uchun kamida 66 gradus foydali harorat talab qiladi ekan. Hamma kurtaklarni bo'rtib barg chiqarishi uchun esa 177 gradus harorat talab qiladi. Payvandtaglarni barglar sonini aniqlashda V.L.Vitkovskiyning metodidan foydalanib aniqladim unga ko'ra harorat ortib borishi tuproq namligi yetarli bo'lishi natijasida barglarni paydo bo'lish soni ham ortib borishini kuzatildi [8].

2-jadval

O'rik payvandtaglarida barg va shoxlarning shakllanishi

T/r	Payvandtaglar	Barglarning o'rtacha soni	Shoxlar soni	Shoxlarning o'rtacha uzunligi
1	Yovvoyi o'rik (standart)	12	20	10,5
2	Mirobolan 29 c	19	3	24
3	Mirobolan 29	29	3	29
4	Drujba	11	4	11
5	Best	15	4	10,5

Xulosa va tavsiyalar. Xorazm tuproq iqlim sharoitiga o'rik payvandtaglarini moslashuvini baholashda ularning morfo-biologik xilma-xilligini aniqlash va abiotik stresslarga moslashuv

strategiyalarini o'rganish ilmiy asoslangan ma'lumotlarga tayangan holda ishlab chiqishda muhim nazariy va amaliy zamin yaratish. Payvandtaglarga qo'yiladigan asosiy talablardan biri bu tuproqni sho'riga chidamliligi, quruq iqlimga moslashuvi, va boshqa ko'satkichlarga javob berishi kerak.

O'rganish natijasida, o'rikning turli xil payvandtaglar xususan yovvoyi o'rik, mirobolan 29, mirobolan 29-c, best va drujba kabi payvandtaglarning, fenologik fazalariga kirish muddati, novdalarni o'suvchanligi, hamda qirg'oqchilikka chidamliligi qobiliyatlari bilan ajralib chiqdi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, payvandtaglarning vegetatsiya davriga kirish va o'sishi va rivojlanishi fenofazalari orasida sezilarli farqlar mavjud bo'lib, bu ularning agroekologik sharoitlarga moslashuv darajasi bilan bevosita bog'liq.

Bundan tashqari, payvandtaglarning tahlili natijasida ularni o'sishi o'rtasida farqi mavjud. Ayrim payvandtaglarda (masalan, «Mirobolan 29», «Mirobolan 29 c») da hayotchanligi yuqori bo'lishiga qaramay, ularning shox berish qobiliyati past bo'lishi tajribada ko'rildi.

Umuman olganda, o'rik payvandtaglarining ekologik moslashuvchanligi, o'sishi va rivojlanishi jihatdan barqarorligi tajriba ko'rilmogda, shuningdek, yuqori biologik faollikka ega ekanligi ilmiy asoslangan yondashuvlarni shakllantirish imkonini bermoqda.

ADABIYOTLAR:

1. Arasimovich V. V. V. Arasimovich, V. V. Bespechnaya, I. A. Fraymana. O'rik biokimyosi //Moldova tosh mevalari biokimyosi. Chishinov; Katrya Moldovenyaska, 1969 Yil. 150 b.
2. Axmatov 3. P. O'rik va uni yetishtirishda ekologik omillarning ahamiyati / Axmatova 3. P., Kardanov A. R. Nalchik; poligrafservis va t, 2008. 164 s.
3. Burbank JI. Tanlangan yozuvlar / Lyuter Burbank; umumiy tahrir ostida. N. V. - M. da: chet el adabiyoti nashriyoti, 1955. 715 s.
4. Borisovskaya G. M. Semning ba'zi vakillari misolida petiole tuzilishini o'rganish metodologiyasiga. Euphorbiaceae / G. M. Borisovskaya, E. A. Sokolova // Leningrad universitetining gazetasi. - 1978. - № 15. 40-48 betlar.
5. Dragavtsev V. A. Tashqi muhit chegaralari o'zgaranda ularning genetik va fenotipik o'zgarishlari qonuniyatlari asosida qishloq xo'jaligi ekinlarining mahsuldorligini boshqarish / V. A. Dragavtsev, I. A. Dragavtseva, L. M. Lopatina. Krasnodar, 2003 yil. 2008 yil 20-28-b
6. Dragavtseva I. A. Harorat sharoitlarining olcha olxo'ri gul kurtaklarining sovuqqa chidamliligiga ta'siri / I. A. Dragavtseva / Bull. Davlat Nikit, Nerd. bog'. - 1969. Qopqoq. 4 (11). 51-55 betlar.
7. Dragavtseva I. A. Shimoliy Kavkazda o'rikni maqbul joylashtirishning ekologik asoslari. Diss. ish uchun. ilmiy. Step, S.-X. fanlari doktori, meva yetishtirish ixtisosligi 06.01.07. Krasnodar, 1991 yil. 366 s.
8. Dyakov yu. T. Umumiy va molekulyar fitopatologiya / yu. T. Dyakov, O. L. Ozeretskovskaya, V. G. Javaxiya va boshqalar - M.: fitopatologlar jamiyati, 2001. 302 s.
9. Elmanova T. S. Ildiz tizimining morfogenez tezligiga va shaftoli va o'rikning generativ kurtaklaridagi shakar va fosfor birikmalarining tarkibiga ta'siri
10. Golubeva O. G. Parazit zamburug'lar haustoriyasining tuzilishi va funksiyalari to'g'risida / O. G. Golubeva // Mikologiya va Fitopatologiya. - 1979. - Vol. 13, masala 1. - 69-77-betlar.